

УДК 373.3.015.31:785

КОЛЕКТИВНЕ МУЗИКУВАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

В.К.Лебедєв, С.Є.Лебедєва

Анотація. У статті висвітлені питання змісту і форм організації роботи з дитячим інструментальним колективом, вивчення яких має допомогти студентам, керівникам засвоїти загальні положення мистецької освіти.

Ключові слова: колектив, колективна діяльність, музичні інструменти, навчання, виховання, творчість, молодші школярі, педагог, керівник гурткового колективу, виконавство, ансамблева гра.

Аннотация. В статье освещены вопросы содержания и форм организации работы с детским инструментальным коллективом, изучение которых должно помочь студентам, руководителям усвоить общие положения художественного образования.

Ключевые слова: коллектив, коллективная деятельность, музыкальные инструменты, обучение, воспитание, творчество, младшие школьники, педагог, руководитель кружка, исполнительство, ансамблевая игра.

Abstract. The article highlights issues of content and forms of work with children's instrumental collective (learning of its might help students and managers to learn general provisions of art education), the task of musical education.

Key words: collective, collective activities, musical instruments, learning, education, creativity, younger pupils, teacher, manager of circle group, performance, ensemble playing.

Постановка проблеми. Програма з музики для середньої загальноосвітньої школи передбачає надання великої уваги музичному вихованню дітей, вивченню народної творчості. Під впливом народної музики формується ставлення до людей, до себе, розвиваються особисті якості школяра в цілому. Створення при загальноосвітніх школах центрів дитячо-юнацької творчості значно розширило сферу музичної діяльності учнів, що у свою чергу підвищує вимоги до професійної підготовки сучасного вчителя музики.

Мета статті. Розкрити зміст, основні завдання, форми та методи виховання школярів засобами колективно-інструментального музичування. Останнім часом широко розповсюджуються дитячі фольклорні та інструментальні ансамблі. Заняття в такому ансамблі сприяють формуванню інтересу до народної музики, що, у свою чергу, є важливою умовою розвитку почуття патріотизму, любові до Батьківщини, рідного краю. Дана стаття акумулює в собі основні теоретичні та практичні знання і вміння у вивченні та впровадженні учителем музики інструментальної гри у загальноосвітній школі.

Аналіз останніх досліджень. Музичне мистецтво в системі загальної мистецької освіти розглядається сучасними науковцями як універсальний засіб духовного розвитку особистості школяра на основі виявлення його індивідуальних здібностей, естетичних потреб та інтересів (С.Горбенко, В.Дряпіка, Д.Кабалевський, Л.Масон, Н.Миропольська, О.Михайличенко, О.Олексюк, Е.Печерська, О.Ростовський, О.Рудницька, Л.Хлебнікова, Л.Школяр, О.Щолокова та ін.).

Найпоширенішим видом дитячого музикування в загальноосвітніх навчальних закладах є гра в різноманітних народно-інструментальних колективах (оркестрах і ансамблях). Виховні й дидактичні функції таких музично-творчих колективів, а також підготовка майбутнього вчителя до керівництва ними стали предметом багатьох наукових досліджень (Ю.Бай, І.Барановська, А.Бобир, П.Богонос, А.Большаков, В.Грищенко, М.Гуральник, О.Льченко, В.Лабунець, І.Лаптев, В.Лапченко, В.Лебедєв, М.Лисенко, І.Маринін, О.Олексюк та ін.).

Навчання та виховання учасників шкільного народно-інструментального колективу здійснюються паралельно і є рівноправними компонентами єдиного музично-творчого процесу. Правильно організоване початкове навчання в народно-інструментальному ансамблі має велике значення для подальшого музичного розвитку школярів. При вмілому і послідовному керівництві першими кроками музичної освіти дітей можна досягти хороших результатів навіть при посередніх здібностях.

Колективна музична діяльність передбачає створення в гуртковому колективі такої системи відносин, яка виключає нездорове суперництво, висміювання малоздібних школярів. Натомість вона сприяє створенню атмосфери доброзичливості, вихованню товариської взаємодопомоги, відповідального ставлення як до своїх успіхів, так і здобутків усього колективу. Обстановка співробітництва й доброзичливості позитивно впливає і на розвиток пізнавальної та суспільної активності, і на виховання гурткового колективу.

Отже, вирішуючи питання музично-естетичного виховання у гуртках, необхідно насамперед глибоко продумати завдання, які сприяли б формуванню у дітей соціально цінних якостей, а також організувати навчально-виховний процес таким чином, щоб основою була колективна робота школярів.

У ході роботи учні з приблизно однаковим рівнем розвитку музичних здібностей за нашими порадами широко вдавалися до взаємодопомоги та взаємоперевірки самостійно виконаних завдань. Помилки, які їх вони помічали один в одного, аналізувалися спільно. Така організація парної діяльності підвищувала увагу дітей, змушувала вдумливо ставитися до занять. Якщо більш здібний учень працював у парі разом з менш здібним, то такий підхід до роботи допомагав останньому подолати відставання. Перший у цьому разі теж діставав певну користь: він повторював вивчене, а отже, краще його засвоював.

Парну роботу ми застосовували не тільки під час перевірки виконання навчальних завдань, а й у ході вивчення нового матеріалу. Так, спільно опрацьовуючи новий твір, діти за завданням педагога звертали увагу на його звуковисотну чи ритмічну структуру, вивчали аплікатурні послідовності тощо. Вони обмінювалися думками, висловлювали власні судження. Внаслідок цього відбувався активний обмін знаннями.

Залежно від контингенту гуртка, школярів можна розподілити на чотири-п'ять груп. Ми помітили, що найбільш працюючим і цілеспрямованим є гурток з 10-16 дітей. Якщо ж у колективі понад 16 учнів, то і в дидактичному і виховному планах (ідеться про використання колективних форм музичної діяльності), він гірше піддається керівництву.

На групових заняттях ми застосовували такі методи і прийоми колективної діяльності, як взаємоконтроль у виконанні домашніх і класних завдань, взаємодопомогу. Методом взаємоконтролю гуртківці користувалися, підбираючи мелодії на слух, читаючи ноти з аркуша тощо. Коли учень підбирає мелодію на слух, його помилки викликають відповідну реакцію у тих, хто контролює. Лунають репліки «не ту ноту взяв», «вище» або «нижче», «можна - я?» «я знаю, яка наступна нота» і т.д. Читаючи ноти з аркуша, педагог попередньо програвав цей твір, щоб діти уявили собі зміст мелодії. Потім, контролюючи зорово (без використання інструмента), ознайомлювалися з твором, і залежно від одержаного завдання, вивчали його аплікатурні можливості або ритмічні та звуковисотні особливості. Перед початком гри виконавець також намагався спочатку подумки уявити собі твір з урахуванням поставленого завдання, а потім уже приступав до читання. Під час гри контролюючі уважно слухали, фіксували помилки виконавця, а після прочитання п'єси висловлювали свої зауваження.

У подальшому ми практикували взаємоконтроль і в інших видах музично-виконавської діяльності. Для нас було важливо розподіляти працю на основі оптимального володіння різними

способами діяльності, внаслідок чого в учнів вироблялася б така особливість спільної роботи, як уміння ставати спочатку на позицію вчителя, а потім – іншого учня і перевіряти, наскільки справедливо останній оцінює свою роботу. Звідси – зрушення самооцінки та динаміки очікуваної і реальної взаємооцінок.

Серед різновидів контролю в роботі експериментальних гуртків значне місце відводилося слуховому. Визначивши, скажімо, найкраще виконання виучуваної п'єси одним з гуртківців, керівник ставив його за зразок. На нього рівнялися інші, прагнучи показати все, на що вони спроможні. Учень, який краще за інших виконав твір, здебільшого виступав у ролі головного «критика» і «педагога». Безумовно, відразу зіграти виучуваний твір бездоганно не вдається жодному гуртківцю, але важливим є вже те, що кожен учасник колективної музичної діяльності має змогу максимально виявити вміння грати, а разом з тим розвивати свою здатність критично ставитися до певного музичного явища, інакше кажучи, здатність до різних форм музичного мислення. Обговорення позитивного і негативного у виконанні активізує дітей, допомагає налагодити захопливу роботу, сприяє вихованню ділових взаємин.

Аналіз форм, методів, прийомів організації музичної діяльності гуртківців переконує в тому, що формування соціально цінних якостей особистості, досягається, насамперед колективною побудовою роботи, тобто таким її розподілом між учнями, коли здобутки всіх залежать від успіху кожного, а успіх кожного – від зусилля всіх. Крім взаємозалежного розподілу завдань, велику роль тут відіграє виконання колективного завдання всіма членами гуртка. Це спонукає дітей турбуватися про успіхи своїх товаришів, допомагати їм.

Однією з особливостей дитячих художніх колективів є те, що їх вплив на особистість відбувається не під тиском, що змушує кожного підкорятися певним вимогам, а внаслідок спонукання до всебічного розкриття творчої активності, самостійності. Коли ми створимо умови, які сприяли б виявленню самостійності, ініціативи, розвитку індивідуальності всіх учнів, то цим самим забезпечимо розкриття багатства морально-естетичної сфери особистості. Необхідні якості формуються найбільш ефективно у таких сферах музичної діяльності, де обов'язки між гуртківцями детально розподілені, що підсилює відносини взаємозалежності.

Прикладом групової колективної діяльності є ансамблева гра. Для неї характерні такі особливості:

- 1) загальна мета, що вимагає зусиль від усіх членів гуртка;
- 2) певний розподіл праці;
- 3) встановлення між членами гуртка відносин взаємної залежності і відповідальності.

Загальна мета в ансамблевій грі – це виконання кількох учнями одного й того ж твору. П'єса поділяється на кілька партій. І якщо хтось з ансамблістів не зіграє, як слід, своєї партії, твір втратить змістову цілісність. Таким чином, у процесі ансамблевої гри між виконавцями встановлюються відносини залежності й відповідальності.

Колективною діяльністю характеризується і процес підготовки до виконання певного твору ансамблем. Строк готовності залежить від знання кожним ансамблістом своєї партії. Отже, учні, які готуються до ансамблевого виконання, також залежні один від одного. У них з'являється почуття відповідальності за підготовку своєї партії.

Значне місце в діяльності нашого колективу займала загально-гурткова робота, до якої ми відносили: звітні збори-концерти, різні конкурси – виконання програмового твору, читання нот з аркуша, підбирання мелодії на слух, ансамблева гра.

На початковому етапі навчання загальногурткова робота здійснювалася шляхом залучення наших вихованців до гри в ритмічному ансамблі. Заняття в ньому проводилося в ігровій формі, і тому учні працювали з великим бажанням. До репертуару ансамблю входили невеличкі п'єси, здебільшого добре відомі дітям. Ми використовували такі інструменти як бубон, трикутник, барабан, металофон. Заняття в ритмічному ансамблі були тісно пов'язані зі співом, рухами, слуханням музики, які її виконував педагог.

Після прослухування музичного твору гуртківці мали визначити його характер (веселий він чи сумний), зрозуміти, марш це, пісня чи танок, встановити його темп (повільний чи швидкий), силу звучання (голосно, тихо), розрізнити п'єси за звучанням та характером виконання.

У процесі гри діти старалися не тільки передати ритмічний малюнок твору, а й уважно стежити за його мелодією, емоційно реагувати на її характер, граючи голосно чи тихо, відповідно до змісту. Поступово вони звикали до синхронних рухів, за допомогою яких передавали ритм і темп музики. Сприймання твору і колективне відтворення його змісту сприяло розвитку творчої фантазії дітей.

На заняттях ансамблю учні грали в «оркестр» на чолі з «диригентом». Диригування (тут – тактування в ритмі твору) відіграло в нас таку ж роль, як головний ритмічний інструмент, який, подібно до концертмейстера, веде за собою групу. У диригуванні вправлялись усі гуртківці, щоб кожен зміг виконувати, коли треба, роль диригента.

На «диригента» одночасно покладалися і функції «керівника» ансамблю. В його обов'язки входили майже всі організаційні питання щодо проведення занять з «оркестром»; стежити, щоб усі учні приходили на «репетицію» вчасно, без запізнь, призначати чергових, які відповідали б за «аудиторію», розстановку інструментів, дисципліну під час занять тощо. Організуючи таким чином роботу, педагог ставив собі за мету виявити організаторські здібності своїх вихованців, спрямувати у потрібне русло ледь помітні проблески їхньої ініціативи.

Робота з ансамблем за описаною методикою припускає залежність одного його члена від іншого, сприяє формуванню в дітей організаторських здібностей, уміння підкорятися вимогам, які випливають з інтересів колективу.

Загальногрупові заняття ми проводили ще й у вигляді звітних зборів-концертів. На них запрошували батьків. У ході підготовки до «зборів» прагнули створити піднесену, святкову атмосферу. Кожен учень виконував вивчений матеріал з індивідуального плану. Після виступу він вислуховував зауваження товаришів щодо своєї гри і сам оцінював власне виконання. Наприкінці «зборів» керівник гуртка робив загальні висновки про роботу своїх вихованців, спиняючись на позитивних і негативних моментах.

Збори-концерти чергувалися з конкурсами, присвяченими різним видам музичної діяльності, що практикувалися у гуртку. В них брали участь усі гуртківці. Вид діяльності вони обирали за власним бажанням. Однак для педагога було важливо, щоб бажання учнів відповідали їхнім можливостям. З огляду на це він провів кілька спеціальних занять. На одних діти могли займатися будь-яким видом музичної діяльності, на інших – давалися конкретні завдання, і учні мали вибрати одне з них. Крім того, проводились індивідуальні бесіди з кожним гуртківцем про те, який вид діяльності йому дається легше, який важче, що для нього є більш цікавим, як він оцінює свої можливості.

У ході підготовки до конкурсу ми помітили таке: здебільшого гуртківці обирали той вид музичної діяльності, в якому були найбільш зацікавлені і з якого найкраще встигали. Однак не кожен це ясно усвідомлював, оскільки реально оцінити власні можливості, на відміну від інтересу, дітям важко. Що ж до своїх товаришів, то учні краще бачать якраз їхні успіхи в тому чи іншому виді діяльності: упевнено чи неупевнено той навчається, грає, тримається на сцені, виконує конкретні завдання педагога і т. д. А от оцінити інтереси інших до цієї діяльності їм важче.

Усвідомлення власних можливостей у порівнянні з можливостями своїх товаришів має чимале значення для подальшого розвитку здібностей учнів, які, у свою чергу, визначають ефективність музичної діяльності. Воно також справляє великий вплив на розвиток особистості дитини в цілому, оскільки здібності є одним з основних компонентів структури особистості.

Неодмінною умовою роботи гуртка є постійний зв'язок його з класними колективами, зі школою. Цей зв'язок має здійснюватися передусім через концертну діяльність гуртківців. На шкільних ранках, різних святах гуртківці можуть виступати як ансамблісти, акомпаніатори, а часом і як солісти. Таке використання всіх можливостей для впровадження музики у побут школи має велике виховне значення не тільки для гуртківців, а й для всіх інших учнів. «Одна з найважливіших та великих труднощів педагогічної роботи з художнього виховання пов'язана з тим, що творча діяльність дитини не може мотивуватися як діяльність тільки учбова. Не можна творити, малювати, грати і т. д. лише для вправ у цьому виді діяльності; необхідно, щоб певна художня діяльність була спрямована на створення продукту, який комусь потрібен, з яким пов'язане усвідомлення його можливої соціальної цінності». Цю глибоку думку академіка Б.М.Теплова мусять пам'ятати всі вчителі музики та керівники гурткових колективів загальноосвітніх шкіл.

Учні молодших класів люблять виступати. Їм подобається грати не тільки для себе, а й для інших. Вони пишаються повагою аудиторії, радіють з її похвал. Успішний виступ є для них стимулом у подальшій роботі, він викликає піднесення, бажання працювати ще краще. Педагог має пояснити дітям, що гра для інших накладає на них особливу відповідальність, оскільки слухачам повинно бути приємно їх слухати.

Важливо також підтримувати активне ставлення гуртківців до кожного прилюдного виступу. Досвідчені керівники завжди радяться з учнями, які з вивчених творів варто включати до програми, в якому порядку їх виконувати і т.д. Внаслідок цього діти привчаються думати про інших, намагаються відійти від особистого ставлення до твору й увияти собі смак слухачів.

Випробуваною формою зв'язку музичного гуртка зі школою є шефство над одним з молодших класів. У нашій практиці, наприклад, шефство над першим класом почалося з поздоровлень, які ми влаштовували дітям у день народження. П'єси-подарунки, що їх виконували для учнів, гуртківці записували на окремі нотні аркуші і після концерту вручали іменинникам. Крім того, усі свята у цьому класі відбувалися за участю членів нашого гуртка.

Резюмуючи, слід наголосити ось на чому:

1) організаторові колективної музичної діяльності в шкільному гуртку необхідно враховувати, насамперед, вікові особливості учнів, їхню індивідуальну підготовку, рівень організованості гурткового колективу;

2) колективна музична діяльність має відповідати певним педагогічним вимогам;

3) оцінюючи виховну ефективність колективної музичної діяльності, слід виходити не тільки з того впливу, який вона справляє на соціальне та морально-естетичне виховання учнів, а й з продуктивності самого навчального процесу.

Як показують наші дослідження, у колективній музичній діяльності за оптимального зв'язку гурткового колективу з шкільним створюються найсприятливіші умови для формування особистості школяра засобами музичного мистецтва.

Література

1. Апраксина О.О. Методика музичного виховання в школі / О. О. Апраксина. – М., Просвещение, 1989р.
2. Дем'янчук О.Д. Розвиток музичних здібностей у молодших школярів / О. Д. Дем'янчук. – К., Початкова школа, 1994. - №4.
3. Лапченко В.П. Методика початкового навчання гри в оркестрі народних інструментів / В. П. Лапченко. – К., Музична Україна, 1985р.
4. Лебедев В.К. Народно-інструментальні ансамблі в середній загальноосвітній школі / В. К. Лебедев, В. А. Рябінін. – Вінниця, 1997р.
5. Мацієвський І.О. «Троїста музика» /до питання про традиційні інструментальні ансамблі / І. О. Мацієвський / Матеріали II Всеукраїнського науково-практичного семінару викладачів музичного фольклору. – К., 1993р.
6. Олексюк М. Методика викладання гри на народних інструментах : [Навчальний посібник] / М. Олексюк. – К. : ДАККІМ, 2004.
7. Орф К. Система детского музыкального воспитания / К. Орф. – М., 1971.